

DE LA SIMBOLISM LA EXPRESIONISM

Prin Macedonski și simbolistii lui, literele române privesc spre un viitor imediat, care avea să fie extraordinar de bogat și de strălucitor, deși îndeajuns de scurt, dar oricum greu în consecințe, cunoscut sub numele de „literatură dintre cele două războaie“. Subminând neoromantismul atât de în vază atunci (inițiat de Eminescu, a cărui față plutonică era încă necunoscută) și care mai trăgea literele secolului cel nou înapoi —, simbolismul avea să ocrotească, sub aripa lui înnoitoare, și primele manifestări ale expresionismului românesc, ca un fapt necesar și deloc întâmplător, fiindcă se afla mai puțin poate sub influența directă a literaturii și artei occidentale. În complexul acesta de împletiri stilistice, Macedonski, autor al unor *Flori sacre* (1912) — atât de parnasiene încă —, domină scena artelor cu parfumurile lui de roze, decantate parcă de un Des Esseintes de la Dunăre (el frecventa cu stăruință Parisul, aspirând de aici la o deșartă glorie mondială). Îl urmau un D. Anghel, mortificat și el de parfumele florilor de grădină, dar prieten al neoromanticilor, a căror ambianță nu-l deranja, ba dimpotrivă; un Șt. Petică istovit — și prin cultura lui modernă formidabilă — de miasmele „decadente“; precum și fanfaronul simbolist Minulescu, a cărui idee de a compune „romanțe“ — chiar și „pentru mai tirziu“ și chiar dacă își va fi adus aminte de *Romances sans paroles* ale lui Verlaine — dezvăluie inerții neoromantice; dar și Luca Ion Caragiale, în simbolismul căruia mijesc mugurii expresionismului liric; ori M. Săulescu un nedezmințit precursor expresionist, al cărui simbolism mergea pe urmele *Orașelor tentaculare* ale lui Verhaeren și ale unanimismului lui Jules Romains. Nu trebuiau să fie toți aceștia neapărat admiratori declarați ai lui Macedonski ori colaboratori la *Literatorul* și la gazetele anexă, după cum pe neoromanticul Delavrancea îl despărțea totul de Macedonski, în schimb prin dramele lui istorice străbătea o vină expresionistă din ce în ce mai evidentă pentru noi, astăzi.

ALEXANDRU MACEDONSKI

(1854—1920)

Gustul lui Macedonski, aplicat la strălucirile obscure, n-a pătruns la acele enigmatice substanțe care iradiau în poematica lui Gérard de Nerval sau a romanticilor germani. Deloc un sentimental și cu o inteligență mobilă, el a fost atras mai degrabă de meditația fadă a lui Lamartine sau Musset. Alchimia lui, mult mai tirzie, nu va arde esențele magice ale cuvintelor, actul său poetic nu va avea nimic

ocult, el va turna doar peste solzii hidrei poetice argintul sublunar care dă strălucire. Pentru Macedonski poetul nu a fost niciodată un vrăjitor care descintă, deși el o oficia ca un preot păgîn al artei. Dar aceasta, fiindcă poetul era angajat într-un destin deopotrivă social și al dezordinii existențiale. Iată de ce poetul lui Macedonski nu va capta mesaje extramundane, nu va sta în legături dubioase cu geniul naturii, nu va avea conștiința că se găsește într-o mutație spirituală față de restul omenirii, ci își va deplînge mizeria socială în sarcasme usturătoare, care din această cauză deced nu rareori în trivialitate, sau va cînta decorul amabil, confor- tant al existenței sale terestre, din natură, și în fine va da forme artistice pozelor lui senzuale specifice, savuroase de originalitate — la cel care el însuși se acuză de satanism.

Destinul formal al poeziei macedonskiene se poate urmări pe o linie deloc dreaptă, totuși cu punctele marcate ale evoluției, de la o fază candidă, ridiculă, suburbană, care era comună puzderiei de poeți bucureșteni, mai mult sau mai puțin patrioți, din prima jumătate și mijlocul îndeajuns de larg al veacului trecut, la faza virtuozității atît de fine, de străvezii, a *Rondelului chinezilor din Paris* — faze ce între punctele lor terminus au cunoscut, pe lîngă scrieri de versuri remarcabile, gogomării tot atît de puțin remarcabile, precum acele încercări de imitație populară ale unui poet care nu avea nici o antenă disponibilă pentru lirica populară. Însă destinul lăuntric al poeziei lui Macedonski, în tematica, în ideea și în zvicni- rile ei lirice intime, urmează căi ușor de descifrat. Necunoscînd nici virtualitățile incantatorii ale cuvintelor, farmecul ocult al metaforei, ce era de la Jean Paul și Novalis un bun comun al romanticilor, nici acea dureroasă vină de aur a meditației eminesciene, care venea din puterea filosofantă morbidă a romantismului german, Macedonski și-a nutrit, în schimb, avîntul liric din superbia byroniană. Imaginea eroului de la Missolonghi îl obseda într-atît, că o reinviase nostalgic:

Părea un cal sălbatic cu nările umflate,
Ce știe că-ntre oameni se-află între dușmani !
Din cap pînă-n picioare făcut pentru iubire,
În ochi purta un trăsnet cu palida lucire...
Părea tot într-o vreme un înger și-un demon...
Sub galbenele-i tîmple purta un lord Byron...

(Nebunul din Golia)

Din această viziune a adolescenței virile, ce va umbri pe Macedonski în toată opera sa poetică, se va desprinde, pe lîngă tipul androgenului romantic, demoniac și an- gelic, într-o împărechiere damnată, tipul efebului elin sau al eglogei virgiliene, într-o atmosferă pastorală și de senzualitate.

Îl vizitau pe Macedonski, cel care intrase în nebuloasa romantică, iazmele nopții și inima lui bătea de o dulce teroare, cînd îi adiau împrejur mantiile geniilor. Cufundat în reveriile cărora nu le lipsea totdeauna sarcasmul, el se înfiora văzînd trupurile de văpaie verzuie ale morților, acele suavități de parfume sepulcrale îl îmbătau, și mai ales erau atomii străvezii, care se atingeau gustînd delicii macabre, semne ale unor preferințe senzoriale cam necrofile:

... Sunt din atome nevăzute

Tesuți,

Ș-amestecați pe întrecute —

Resimt plăceri necunoscute...

Iar dacă inspirația e cele mai adeseori convențională, versul are totuși puterea evocării.

Prin vrăjile atmosferei romantice din aceste versuri se întrevede preferința macedonskiană pentru îmbălsămările nocturne ale crinilor, pentru scînteierile astrale care se revarsă pe trupuri și natură, pentru plasticitatea vie a câinilor înșurubăți și a adolescenților cu virilitate sălbatic născîndă... Cele mai frumoase poezii din acest ciclu romantic, de imaginație senzuală, sunt fără îndoială *Vaporul morții* și *Stepa*. Peste ideea böckliniană a *Vaporului morții*, farmecul poemului vine din muzica indirectă a culorilor, căci poezia romantică a adus nou nu numai confuzia muzicală-picturală a imaginilor în lirism, deschizînd perspective halucinante a gestiei, ci a scos la iveală și muzicalul din pictură și poezie, ori poezia din muzică și pictură. Cu toate că violentă în sine, culoarea din *Stepa* își dizolvă plasticitatea în pornirile mai bestiale, care fac să ardă cu țipete acest poem. În *Stepa* izbucnește plăcerea crudă a naturii, nebunia instinctelor elementare, victoria superbă a ne-spiritului. E o simțire barbară, însă vizionată de un spectator latin, care o găsește ca pe o dezurbanizare ce a izvorit din decepția excesului de civilizație. Despuizat de vestmîntul prea lenevos al urbanității, poetul se visează țar făcut numai din vigoare musculară ce înspăimîntă. Prin întreaga poezie străbate această vigoare atletică, ce va mai cunoaște explozii în lirismul macedonskian, și se simbolizează în extaticul armăsar sîngerînd sub pînten. Adolescentul se pătrunde de beția animală, călăreț înfiorat de natura agrestă, visînd „triumful masculin”, totul într-un spirit de elementar și somptuos.

Un alt ciclu romantic, mai constrîns întemătica sa, deoarece puterea culturii vine acum dintr-o zonă nu prea fericită, îl formează *Noaptea*, care însă nu vor scăpa prilejuri de a scăpăra fulgere ale simțirii ascunse macedonskiene. Dacă în poezia lui Eminescu meditația devine poetică — fiind însăși starea estetică a unei contemplativități cu reflexe morale ori speculative, iar în *Scrisorile* sale filosofice, chiar dacă nu e poetică, are o certă demnitate și comunică într-un centru grav al sensibilității umane —, în *Noaptea* poezia nu-i decît convertirea sporadică a meditației în starea de sentimentalitate. Nu poate fi poetică meditația lui Macedonski, fiindcă el nu este un meditativ care să pătrundă în Mumele poeziei, el nu se contemplă pe sine în jocul de mari oglinzi concave ale gândirii, inima lui e străină oricăror voluptăți purtate de singele rece al rațiunii sau de focul emotiv. La Eminescu te absorb gurile întredeschise ale meditației lui lirice, ca niște genuni exemplare, în timp ce la Macedonski navighezi pe o mare a prozei (aceasta îi e meditația), ca să dai de insule unde înflorește lirismul (care e tocmai încetarea meditației). În *Noaptea* lui Macedonski meditația e alegorică și în plus prozaică, adică purtînd la accidental și nu la cosmogonic-metafizic, la naturalismul social și nu la viziunea istorică, la subiectivul indiscret și nu la metafizica amorului. Veritabil macedonskiană, *Noaptea* de mai exprimă acel optimism sănătos, care învinge adeseori nevrozele poetului, risipindu-le și înlocuindu-le, de astă dată, cu o prospețime nocturnă atît de atrăgătoare. Natura, ce e drept, are forme reci, decorative, dar care îi sunt poetului cadrul reîntrupării morale. Nimic mistic în noaptea aceasta aerată a poetului, nimic din freamătul magic al nopții eminesciene, însă nici uscăciunea conceptuală a celor mussetiene, ci un cîntec limpede, de coloane pure, al tenebrelor care s-au transfigurat în trunchiuri de bucurie, fiindcă acum

...Reînviază ca prin farmec idilele patriarcale

Cu feți-frumoși culcați pe iarbă izbindu-se cu portocale...

Răcoarea proaspătă, senzualitatea și bucolicul clasicismului antic sunt ca la neo-anacreonticul Hagedorn, al cărui *Der Mai* poartă pecetea bucolicilor francezi. Oarbei eternității a voinței, ce se consumă cu atîta ardoare în natura lui Eminescu, îi răspunde acum o petrecere care reconfortează, sub razele luminii sublunare roze, de vigoare și speranță:

... Se poate crede că vreodată ce e foc sacru se va stinge,
Cînd frunza ca și mai nainte șoptește frunzei ce atinge?
Cînd stea cu stea vorbește-n culmea diamantatului abis,
Izvorul cînd s-argintuiește de alba lună care-l ninge,
Cînd zboară freamete de aripi în fundul cerului deschis?...
Vestalelor, dacă-ntre oameni sunt numai jalnice nevroze,
E cerul încă plin de stele, și cîmpul încă plin de roze,
Și pînă astăzi din natură nimica n-a îmbătrînit...
Iubirea și prietenia, dacă-au ajuns zădărnice,
Și dacă ura și trădarea vor predomini în veșnicie...
Veniți: privighetoarea cîntă, și liliacul e-nflorit.

Contrastul dintre două moduri de a concepe natura, lipsa oricărui panteism în revărsările imnice ale lui Macedonski, de unde și lipsa oricărei neliniști în fața puterilor naturii, dau măsura clasicității, în sens mediteranian, căreia îi aparține temperamentul acestui poet.

Cu puternice accente morale, *Noaptea de ianuarie* e una din cele mai frumoase, mai cu seamă primele 16 versuri, de excepțională plasticitate, avînd ceva din vigoarea sculpturii la maeștrii Renașterii:

Deznădejde firoasă, strălucitu-mi-ai pe frunte,
Și încinsu-m-ai cu flăcări care-ntreg m-au mistuit,
Nu mi-ai pus pe piept o stîncă, mi-apăsași pe el un munte,
Dar mi-ai dat ș-a ta putere spre-a nu fi de el strivit.
Îmi făcuseși o coroană ce ca pietre nestemate
Avea lacrimile mele ce luceau la focul tău;
M-ai ținut în orice clipă cu simțirile-ncordate,
Mi-ai fost soră prea iubită și mi-ai fost și crud călău.
Ca Iacov frumos și tînăr ce-adormise la fîntînă,
Deșteptat fără de veste de un înger lucitor,
Mă chemași la luptă cruntă și ai vrut să-mi fii stăpînă
Și să-mi pui pe beregată uriașul tău picior...
Ca Iacov intrai în luptă ș-am ieșit ca el de-asemeni,
Și nici tu nu ești învinsă și nici eu învingător,
Dar alături de-oboseală ne-am culcat ca niște gemeni
Și-am dormit, de este-o vreme, într-un somn îngrozitor...

Senzualismul viril al poetului s-a închegat în portretul emirului din faimoasa *Noapte de decembrie*:

... E tînăr, e farmec, e trăsnet, e zeu...

Însuși Macedonski ascunzîndu-se sub vestmîntul bogat al bărbatului fulminant de ideal, în cadrul decorativ somptuos de jaruri diamantice și roze:

... Și el e emirul, și are-n tezaur
Motive înalte de-argint și de aur,
Și jaruri de pietre cu flăcări de sori;

Hangiare-n tot locul, oțeluri cumplite,
În grajduri cai repezi cu foc în copite

Căci autorul *Nopții de decembrie* avea despre misiunea poetului o conștiință înaltă și, amestecată cu toate avatarurile sociale ale ratării lui personale, el visase totodată un profet care să-și aștearnă umbra peste cetate, starea de beatitudine a artistului însemnând pentru Macedonski răscumpărarea suferințelor care, din ascuns, îl provocau la revoltă și blasfemie, dar el era un spirit generos, trăind o existență himerică.

Pe lângă extazurile poetice și viziunile unui orgoliu compensator, peste prăbușirea timpurilor, Macedonski a cultivat un patos adeseori teribil, agresiv, în versuri de o rară violență, ce merg de la brutalitatea aproape prozaică la frumusețea de-a dreptul ciudată a poeziei în care satira, scirba și anatema s-au contopit în vaietul disperării. Într-unul din *Psalmii* săi „moderni” poetul suferă dorquijotesec în vaietul persecuției, alteori, cuprins de o pornire feroasă, e un spectru al nebuniei și crimei, pentru ca, într-un avânt de deznădejde sublimă, să nu mai fie decât încarnarea

Urii:

Dac-aș fi trăsnit v-aș trăsnii,
V-aș îneca dac-aș fi apă
Și v-aș săpa mormîntu-adînc
Dac-aș fi sapă.

Căutînd izvorul profund al unicului sentiment real care l-a încălzit pe Macedonski, un sentiment ce trăsează cu asprele cuvinte ale Urii și Răzbunării, el colcăie probabil în prăpastia dintre temperamentul său echilibrat, natura sa pur senzuală, și cultura romantică ce și-a înfipt ghearele în această structură inaptă stării sentimentale. Erotismul lui Macedonski, atît de incapabil de sentimentul maladiiv al romanticilor, simțirea lui față de natură era atît de sănătoasă, de naivă, de directă, senzualismul lui atît de viu și, înlocuind sentimentalitatea romantică, atît de complex și pur totodată, precum în homoerotismul liric elin, încît poezia sa, împinsă de cultură spre zona nebuloasă și meditativă a romantismului, spre erotica nu pur activă ca a sa, ci reflexivă, analitică, a idealistilor epocii — s-a văzut pradă unei zbateri tragice, în care totuși firea adevărată a poetului nu pregeta să triumfe. Se înțelege însă că, în lipsa geniului care să-și taie dintr-o lovitură căile firești, Macedonski a trăit în nesiguranța permanentă a formelor, suferind ca artist și sfîșiat ca om. Setea de viață compensatoare, care e mobilul senzualității poetice macedonskiene, apare fabuloasă, pradă nu o dată paroxismului, de la viziunile macabre la impudoare și sado-masochism:

În ochii mei adînci, pe brînci un faun priveghează
Visează strașnica plăcere ce poți s-o smulgi unui viol

Întreagă singularitatea macedonskiană relevîndu-se în beția simțurilor atribuită naturii, incubului, în ceea ce formează voluptatea dorințelor, luxul erosului, supra-natura artistică. Iar ca o contopire, apoi, a romantismului infiltrat prin cultură și senzualități structurale, apărînd în poezia lui Macedonski acel Satan, care e cînd ingerul căzut în păcat, cînd adolescentul grec pe care l-a zugrăvit într-un *Dans de efeb*. Lucifer se naște la Macedonski (*În noapte*) dintr-o natură estetică:

Albastră era noaptea și fragedă natura,
În cer plutea răzleață o pulbere opal,

Dar valuri îndirjite urca în mine ura,
Domnea Satan în mine, magnific inger pal...

sau

... Îl văd frumos și tânăr, aproape o fecioară,
Avînd pe-o gingășie de Bachus indian
O frunte visătoare sub păr de-atenian
Și-n buzele-i de flăcări cutremure ce-omoară...

Nimeni, în literatura noastră, nu a cîntat cu atîta vigoare și prospețime, cu atîta fervoare instinctuală, cu atîta obstinație, adolescența virilă și teribilă, confuză de puritate, a simțurilor născînde, trezite din somnul materiei, agitate de vîntul magic al primăverii, ca acest Macedonski pe care îl stăpînește un tulburător vis al plăcerii. Nimeni, ca el, n-a exprimat cu atîta ardoare plasticitatea figurilor tinere, musculatura beată de forța ei înconștientă, de elanurile ei spre figură, spre ritmul gimnasticei și spre echilibrul athletic. De aici se nasc, în modul cel mai firesc, viziunile lui parnasiene:

... Sirieni cu forme clasici, copilandri prin etate
Dar pișcați în ciuda vîrstei de-al plăcerilor tăun,
Înmuiiați în tinerețe ca-ntr-un lac de voluptate
Peste masa largă mișcă evantalii de păun...

Încoronare a fantasmagoriilor macedonskiene euforice, nu lipsite de artificii și decorativ, *Poema rondelurilor* (1916—1920) desfășoară în mod prodigios subtilitatea decadentă a simțurilor, dintre care minunile celui olfactiv dau delicii:

În crini e beția cea rară:
Sunt albi, delicați, subțiratici,
Potirele lor au fanatici —
Argint din a soarelui pară.

Deși, cînd atinși sunt de vară,
Mor pîlcuri, sau mor singuratici,
În crini e beția cea rară:
Sunt albi, delicați, subțiratici.

În moartele vremi mă-mbătară,
Cînd fragezi și primăvăratesci,
În ei mă sorbiră extatici,
Și pe-aripi de rai mă purtară —
În crini e beția cea rară.

O poezie pătrunsă de veninul liric, sub coarda puternicelor imagini (fanatismul parfumului, extazul ucigător al acestui senzualism morbid), lăsînd să exalte o simțire adîncă și subtilă, concentrată în forma delicată pe cit de rigidă a rondelului. E lumea beată a florilor cu miros amar și otrăvitor, a vegetației luxuriante (*Rondelul coroanelor nepieritoare*), a orgiei de flori, cum în *Rondelul rozelor din Cișmigiu*, *Rondelul beat de roze*, *Rondelul cascadelor de roze*. În *Poema rondelurilor* se dezvăluie senzualul Macedonski în toată goliciunea stării lirice, de la „fragezii păstori” la „beția crinilor”, și aici se desfac în toată puritatea elementele meridionalismului rafinat al acestui poet.

Încercînd să imite simțirea romantică și nereușind în lumea sentimentului, Macedonski era mai aproape de plastica romantică (vigoarea și fastul inspirației unui Delacroix, sau imaginația muzicală, morbidă, a lui Böcklin), acel Macedonski care era totuși un modern, cu implicație impresionistă, și care de astă dată nu prin imitație, ci prin elanuri spontane gusta jocurile luminii din pictura impresionistă, derivată apoi în muzica propriu-zisă și în poezia simbolistă, de care în acest mod se leagă Macedonski, inițiator al simbolismului român. Exemplară e, în acest mod, poema fragmentară, de pură sugestie muzical-cromatică, scăldată în irizarea luminii, *Pe balta clară*:

Pe balta clară barca molatecă plutea...
Albeți neprihănite curgeau din cer; — voioase
Zîmbeau în fundul apei răsfrîngeri argintoase;
Oh! alba dimineată, și visul ce șoptea,
Și norii albi — și crinii suavi — și balta clară,
Și sufletul — curatul argint de odinioară...

Oh! sufletul! curatul argint de-odinioară.

Căci față de arheologia parnasiană, Macedonski aduce în poezia sa o senzorialitate proaspătă și naivă, pe de o parte, subtilă și decadentă pe de alta, una a structurii lui intime, și cealaltă a „timpului“ său, cu care, spre deosebire de întîrziatul Eminescu, el era contemporan.

De la poezia plăcerilor crude și barbare, la cea a unui estetism decadent de simțuri rafinate și euforii muzicale, aromatice, de la idealul frumuseții tinerești romantico-elinice la poezia simplă și transparentă a prieteniei și naturii calmante, de la trăsirea sumbră a urii și răzbunării la extazul imnic al naturii germinale, lirismul macedonskian își adîncește focul său ideal și își purifică forma. Din această poezie rămîne, peste reflexul ei istoric și peste interesul ei uman, un diamant nepieritor, din a cărui iradiație se învâluie și germinează opera unui Petică, a unui Arghezi, a unui Bacovia sau Barbu, a lui Pillat, Voiculescu, Adrian Maniu, Mateiu Caragiale sau Mihail Celarianu, deci aproape toată poezia noastră modernă.

DIMITRIE ANGHEL

(1872—1914)

Cu sînge grec în vine, ca și Jean Moréas (din care a tradus în românește și despre care a scris), D. Anghel a petrecut în tinerețea sa, între 1893—1902, multă vreme la Paris, formîndu-se în ambianța simbolismului francez (a tradus de asemenea din Paul Verlaine, Albert Samain, Henri de Régnier). Dacă tălmăcirile din acești poeți, ca și din alții din Parisul de pe acele timpuri nu sunt printre cele mai reprezentative pentru simbolismul lor, în schimb propria poezie simbolistă a lui Anghel le datorează grădinile înmiresmate, parcurile cu havuzuri și statui, declinul amurgurilor de aur, putrefacția drumurilor întomnate, reveria interioarelor ogîndite într-un pahar de ceai, molatecele lascivități nuptiale, dorul Cytherei, gustul pentru ideile artificioase ale secolului al 18-lea (deși, în loc să traducă teatrul lui Marivaux el va traduce *On ne badine avec l'amour* de Alfred de Musset) — și poate tot din acel